

ACADEMIA ROMÂNĂ

SCOSAAR

1

Anexa nr.6

REZUMATUL TEZEI DE ABILITARE*

TITLUL: *LOCUL LIMBII ROMÂNE ÎNTRE LIMBILE ROMANICE. TERMINOLOGIE RELIGIOASĂ, LIMBAJ BISERICESC, SEMIOTICĂ, PAREMIOLOGIE, GRAMATICĂ*

Domeniul de abilitare: **FILOLOGIE**

Autor: **Daniela-Luminița DOBRE/Dana-Luminița TELEOACĂ**

Cercetător științific II, Departamentul de Romanistică

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al.Rosetti” al Academiei Române

Prezenta teză de abilitare înfățișează contribuțiile mele științifice de după susținerea tezei de doctorat (2003) și planurile de dezvoltare a carierei de cercetare. Am prezentat aici, mai exact, principalele studii la care am lucrat în ultimii 20 de ani, grupate pe teme și domenii principale. Este vorba despre domeniile și temele lingvistice aferente activității mele științifice desfășurate la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, sectorul de Romanistică, coordonat, până în anul 2022, de Ioana Vintilă-Rădulescu.

Am început această prezentare cu **terminologia religioasă**, domeniu care mi-a reținut inițial atenția în perioada stagiului doctoral (1997-2003). O parte din teza de doctorat elaborată în acest context a apărut în 2005 la Editura Academiei Române, sub titlul *Terminologia religioasă creștină în limba română*. În urmă cu aproximativ 4 ani am decis să reiau problema vocabularului românesc religios, cu referire exclusivă însă la fondul lexical moștenit. Este vorba despre o lucrare în manuscris, aflată în prezent în stadiul de revizie, pe care am intitulat-o *Vocabularul religios românesc moștenit: paralelisme vs divergențe în arie romanică* (481 pag.). Așa cum se poate înțelege, asumarea unui astfel de demers a presupus inclusiv un efort de aducere la zi a bibliografiei, ceea ce a permis aprofundarea analizei prin formularea unor observații mai consistente, dar și mai nuanțate, mai obiective, privind similitudinile, precum și divergențele în arie romanică. În unele cazuri s-au impus chiar redistribuiri ale termenilor, având ca reper

informații de ultimă oră în domeniu (v., de ex., lat. *quadragesima* > rom. *păresimi* „postul mare, al Paștelui”, discutat, în acord cu punctul de vedere asumat în DĖRom, în categoria termenilor cu arie largă de difuzare în România, iar nu a celor panromanici, așa cum este tratat acesta în Teleoacă 2005, pornind de la surse etimologice mai vechi). O altă noutate, raportat la cercetarea din 2005, o constituie urmărirea inventarului lexical delimitat în literatura bisericească modernă, precum și la nivelul limbii populare, operație realizată pentru română. Pentru fiecare dintre cele patru subcategorii etimologice delimitate având ca reper româna (i.e. termeni panromanici, termeni cu arie largă de difuzare în România, termeni cu arie restrânsă, termeni moșteniți numai în română) am avut în vedere în mod constant aspecte, precum: eventuala relație a termenilor latini moșteniți cu greaca (împrumuturi, calcuri structurale...); atestările epigrafice și relevanța acestora sub aspect semantic și nu numai; modificările formale sau/și semantice suportate de unii dintre termenii latini înainte de a fi fost moșteniți; concordanțe vs divergențe în arie romanică (similitudini vs particularizări ale românei în arie romanică, factori în relație cu care pot fi înțelese o serie de aspecte semantice, dar și formale, specifice în exclusivitate românei); prezența la sud de Dunăre și în albaneză; atestarea în primele texte românești, în literatura bisericească actuală și în paremiologie și, în acest context, urmărirea, atunci când s-a impus, a concurenței dintre unii termeni moșteniți și dubletele lor sinonimice slave bisericești; nu în ultimul rând, gradul de apartenență a fondului lexical delimitat la *vocabularul reprezentativ* al românei, dar și al celorlalte limbi romanice.

În perspectivă, problema vocabularului religios moștenit este susceptibilă de a câștiga în complexitate prin abordarea independent de fixarea drept reper pentru analiză a unei limbi romanice sau a alteia, aspect ce se va repercuta inclusiv sau în primul rând la nivelul inventarelor delimitate, ce vor fi, fără îndoială, mai bine reprezentate numeric (de pildă, subclasa *termenilor cu arie largă de difuzare în România* va include și termenii conservați în (foarte) multe limbi romanice, dar nemoșteniți în română; v. inclusiv subcategoria *panroman sauf roumain*).

Cel de al doilea domeniu descris în teză este reprezentat de **gramatică**, în particular **de gramatică cognitiv-funcțională**, subdomeniu abordat cu referire specială la subclasa verbelor psihologice de mirare (v. *Verbele psihologice: similitudini vs divergențe în context romanic. 'A (se) mira' în română, franceză și spaniolă*, București, Editura Universității din București/Bucharest University Press, 2020, 360 p., lucrare elaborată de mine în cadrul unei teme de plan, pe care am propus-o, la finalul anului 2016, la sectorul de Romanistică al Institutului de Lingvistică). Ideea realizării unei astfel de cercetări a fost prilejuită de constatarea că literatura străină dedicată verbelor psihologice este deosebit de bogată, afirmație care nu se verifică în cazul bibliografiei românești de specialitate. În plus, subclasa *verbelor psihologice de mirare* nu a mai constituit, după cunoștințele mele, obiectul de cercetare al vreunui studiu sistematic, românesc sau străin. Volumul menționat este structurat în două părți propriu-zise. Prima parte tratează – pornind de la exemple atestate în pagini de limba română actuală – o serie de chestiuni (fundamentale) teoretice cu relevanță în descrierea *sintactico-semantico-pragmatică* a subclasei verbelor psihologice, în acord cu perspectiva asumată în studiile de gramatică *cognitiv-funcțională*. Partea a doua constituie de fapt nucleul cercetării mele comparativ-contrastive, aceasta fiind dedicată prezentării în detaliu a principalelor *cadre actanțiale* (tiparele activ-tranzitiv și pasiv reflexiv) aferente verbelor de mirare considerate în limbile română, franceză și spaniolă. În acest context, obiectivul major al lucrării în discuție a fost formulat în termenii evidențierii principalelor note definitorii ale tiparului activ-tranzitiv prin comparație cu tiparul pasiv reflexiv, precum și a unor aspecte relevante pentru *disocierile* ce se impun între limbile/verbele incluse în studiul comparativ-contrastiv, altfel spus, a *gradului de continuitate (unitate) vs discontinuitate* în spațiul romanic. Și tema pe care am abordat-o în această lucrare este susceptibilă de a fi aprofundată, pe de o parte, prin includerea în demersul comparativ-contrastiv și a altor limbi romanice, exceptând româna, franceza și spaniola, pe de altă parte, prin extinderea discuției și la alte verbe din paradigma mirării, de pildă, la subcategoria verbelor psihologice intrinsec intensive (cf. *a se cruci, a epata, a frapa, a (se) năuci, a sidera ș.a.*).

Un alt domeniu de cercetare este cel al **paremiologiei** (românești și romanice), cu privire la tiparele frastice incluzând termeni religioși. Și lucrarea *Proverbe cu termeni religioși în română și spaniolă* (București, Editura Academiei Române, 2025, 778 p.) a fost elaborată (în perioada 2021-2024) în cadrul unei teme de plan, pe care am propus-o, la finalul anului 2020, la sectorul de Romanistică al Institutului

de Lingvistică din București. Imboldul realizării unui astfel de studiu a fost determinat de constatarea că studiile de specialitate, din bibliografia românească, dar și străină, sunt dedicate preponderent paremiologiei în general și într-o măsură considerabil mai mică paremiologiei religioase. În plus, deși lucrările de paremiologie contrastivă în arie romanică sunt bine reprezentate în bibliografia internațională de profil, acestea vizează cu predilecție limbile romanice occidentale, româna fiind mai degrabă izolat inclusă în paradigma comparativă. La rândul lor, studiile românești în domeniu sunt în mod aproape constant dedicate limbii române. Lucrarea *Proverbe cu termeni religioși în română și spaniolă* include un număr de șase capitole, primul dintre acestea tratând sintetic problema *originii discursului paremiologic*. În cel de al doilea capitol, dedicat unor *delimitări teoretico-conceptuale*, am urmărit în primul rând stabilirea unor criterii în măsură să permită *disocierea unităților frastice de alte structuri complexe*, obiectiv cu atât mai important cu cât în multe dintre sursele consultate proverbele sunt tratate nediferențiat în raport cu alte tipuri de construcții polilexicale. Un alt obiectiv a fost acela al distingării între diverse *subtipuri de enunțuri paremiologice*. Capitolele 3. și 4. constituie părțile cele mai consistente ale lucrării în discuție, aici fiind prezentate în detaliu tiparele frastice cu termeni religioși în română și spaniolă, mai exact *clasificarea tematico-structurală* a enunțurilor paremiologice cu termeni religioși, respectiv *etnocâmpurile și variantele frastice*. Obiectul de cercetare al celor două subcapitole dedicate clasificării tematico-structurale a fost constituit de un număr de aproximativ 2000 de structuri frastice, la nivelul acestui inventar prevalând net *proverbele* (și *expresiile proverbiale*), precum și structurile *asertive* (afirmative), observație care legitimează ideea că forma specifică de articulare a unui microcontext proverbial este prin excelență cea asertivă (asertiv-afirmativă). Distribuția în paradigme tematice/etnocâmpuri a fost realizată în funcție de termenul religios selectat într-un enunț paremiologic sau altul, numărul acestor termeni fiind aproximativ egal în cele două limbi romanice (v. 107 termeni în română, respectiv 110 în spaniolă). În conformitate cu rezultatele cercetării întreprinse, *maxima productivitate* în câmp discursiv paremiologic se definește, în română și spaniolă, cu referire la (aproximativ) aceiași termeni (cf. *drac/diablo*, *Dumnezeu/Dios*, *popă/fraile*, *păcat/pecado*, *sfânt/santo*), cu precizarea că *Dios* reprezintă termenul religios-cheie valorificat în proverbele spaniole constituite în jurul unor lexeme religioase, în timp ce în română același statut privilegiat este deținut de *drac*. Dintre contribuțiile originale ale acestui volum, neregășibile în bibliografia de specialitate consultată, menționez: tratarea diferențiată a unităților paremiologice cu termeni religioși în raport cu alte tipuri de structuri polilexicale; abordarea fenomenului de variație frastică atât în relație cu cazurile de variație *transparentă*, cât și cu situațiile ilustrative pentru variația *opacă*; admiterea și definirea unui *raport frastic de graniță*, intermediar între variația și sinonimia frastică, sau a unui raport de sinonimie/heteronimie paremiologică înțeles în accepție *restrictivă* vs *largă*. Cât privește eventuale dezvoltări ulterioare ale acestei teme, precizez în primul rând faptul că demersul comparativ-contrastiv din capitolul 5. (cf. *O posibilă abordare contrastivă a tiparelor paremiologice cu termeni religioși în română și spaniolă*) ar putea fi aprofundat, pornind de la inventarele și analiza detaliată care figurează în capitolele 3. și 4. ale cărții, prin includerea în discuție și a multor altor corespondențe interlingvistice. De asemenea, binevenită ar fi și o abordare a tiparelor proverbiale cu termeni religioși care să atragă în ecuația comparativ-contrastivă și alte idiomuri neolatine, exceptând limbile română și spaniolă.

Aplecarea mea asupra **limbajului bisericesc** (v. *Limbajul bisericesc actual între tradiție și modernitate. Literatura didactică și literatura beletristică*, București, Editura Universității din București, 2017, 410 p.) a fost încurajată în condițiile în care lucrările consistente, care să fie dedicate mai multor tipuri de scriere religioasă, erau la acea dată slab reprezentate în bibliografia românească de specialitate, frecvent fiind vorba despre articole de mică întindere, consacrate unor probleme punctuale, sau despre lucrări având drept obiect de studiu un unic tip de scriere religioasă (v., de ex., textul rugăciunii sau al predicii). Demersul în discuție a implicat o dublă cercetare, și anume lexico-semantică, respectiv gramaticală, premisa de la care am pornit fiind reprezentată de constatarea că diferențele dintre limbajul laic și cel bisericesc nu sunt exclusiv de natură terminologică. Studiul întreprins a confirmat din plin această realitate, mai mult rezultatele cercetării efectuate susținând definirea limbajului bisericesc (actual) drept *variantă literară independentă* (observație verificabilă în mod fundamental cu privire la literatura bisericească ortodoxă), aceasta prin delimitare față de alte opinii în conformitate cu care limbajul

bisericesc a fost valorizat drept *stil* (biblic sau liturgic). Problema *raportului dintre tradiție și modernitate/ inovație în literatura bisericească actuală* ar putea fi urmărită cu referire și la alte tipuri de scriere bisericească, exceptând textele considerate în lucrarea din 2017, de pildă, cu privire la *textul liturgic*. Interesantă ar fi și o cercetare în care baza de date să fie constituită pornind de la *ediții recente și foarte recente* ale tipurilor de scriere religioasă avute în vedere în *Limbajul bisericesc* 2017. O astfel de temă este susceptibilă de a fi aprofundată printr-un *demers (și) mai complex, contrastiv*, în arie romanică, prin care fenomenele conservatoare vs inovatoare să fie urmărite în paralel în română și alte limbi romanice, context în care nu vom putea ignora definirea românei drept unica limbă romanică a unui popor neolatin majoritar ortodox.

În sfârșit, ultimul domeniu prezentat în teză este **semiotica**, în particular *semiotica discursului religios românesc*. Ideea elaborării unei lucrări dedicate abordării discursului religios din perspectivă semiotică (v. *Semiotica discursului religios. Probleme de poetică, stilistică și retorică*, București, Editura Universității din București, 2016, 504 p.) a apărut în contextul în care studiile în domeniu de după 1989 reprezentau mai ales studii realizate în direcție filologică și retoric-argumentativă. Suportul investigației de aici a fost constituit, pe de o parte, de un text reprezentativ pentru aria culturală didactică, în ultimă instanță științifică, și anume manualul de învățatură creștină ortodoxă, pe de altă parte, de două tipuri de scrieri ilustrative pentru „codul textual estetic”, poemul psalmic și rugăciunea creștină. Această opțiune reflectă, de fapt, *obiectivele* asumate în lucrarea respectivă: **a)** definirea unui stil/discurs *științific* vs a unui stil/discurs *beletristic*, în granițele cadrului discursiv religios, dar și prin delimitare față de aria discursivă laică și **b)** formularea unor observații privind felul (particular) în care se stabilește *relația* dintre cele două domenii discursiv-stilistice (științific și beletristic) în sferă religioasă, respectiv laică. În perspectivă, ar fi interesant de văzut dacă cele două stiluri, științific/didactic și beletristic, delimitate în câmp discursiv religios, sunt definibile sau nu în termeni similari celor validați pentru română și în cazul altor limbi romanice. În aceeași ordine de idei, ne-am putea întreba cum se poziționează textele religioase didactice și estetice în raport cu texte similare elaborate în câmp discursiv profan? Mai exact, putem sau nu admite și pentru alte limbi romanice o unitate stilistică superioară a celor două tipuri de scriere religioasă prin comparație cu unitatea stilistică a textelor didactice și beletristice laice?

